

Рецензії

Світлана Сухарєва

Рецензія на нове видання «Щоденника» Пилипа Орлика: у 350-ту річницю від дня народження та 280-ту річницю смерті Автора¹

Літературна діяльність Пилипа Орлика, першого українського гетьмана в еміграції, окреслена тією епохою, в якій він творив. Це не просто мемуарна проза, а своєрідні послання до сучасників та наступних поколінь, наповнені прагненням національного визволення та становлення державності дорогої серцю України.

У сучасних умовах російської агресії ця подорож у минуле набуває особливої промовистості, оскільки перегукується з думками мільйонів наших співвітчизників. Відтак на початку необхідно підкреслити, що видання спогадів видатного українського діяча за 1725–1726 рр., здійснене у Видавництвах Варшавського університету із ретельним опрацюванням професорки Валентини Соболю, як ніколи, на часі. Шановна дослідниця попередньо присвятила цим мемуарам монографічні праці, низку значних публікацій в українських, польських і білоруських часописах, активно промує літературну спадщину Пилипа Орлика у сучасному науковому та читацькому середовищах. Зокрема, вона провела паралелі між політикою Орлика та інших історичних діячів – Тадеуша Костюшка (Польща), Кастуся Каліновського (Білорусь), Лайоша Кошута (Угорщина). Усі ці погляди зливаються в один народовизвольний дискурс, який у «Щоденнику» набув особливого звучання. Це ще раз підкреслює солідність і цінність нового видання.

Окрім передмови та коментарів В. Соболю, вагому роль у публікації «Щоденника» відіграли переклади В. Фіялковської (із французької мови), Д. Кайдалова (з української мови) та

© Сухарєва С., 2022

¹ Filip Orlik (1672–1742) i jego Diariusz / oprac., odczyt. z rękopisu, wstęp i komentarze W. Sobol. Warszawa: WUW, 2021. 532 s.

В. Токарського (з латини). Також варто відзначити редакційну та корекційну працю Й. Рудзінської, без якої це видання не дійшло б на читацькі полиці. Значним його доповненням стали укладені нею індекси географічних назв та осіб, які допомагають зробити поглиблений екскурс у минувшину та детальніше розглянути предмет дослідження.

Географія подорожей Пилипа Орлика досить широка, якщо зважити на ті історичні події, які з нею пов'язані.

Його політичній діяльності, яка офіційно розпочалася 5 квітня 1710 р., передувало сповнене перемог і поразок гучне гетьманство І. Мазепи. Його наслідки та суперечливі моменти відлунюють у спогадах наступника. Покора російській агресії чи вимушена еміграція – це та дилема, яку П. Орлик вирішив однозначно. Відтак сила політичного протесту повністю відобразилася у його «Щоденнику». Народотворчий чинник став тією домінантою, навколо якої зібрані усі помисли гетьмана, цей ідейний стержень є визначальним у його мемуарній творчості, у якій віднаходимо чимало паралелей із щоденниками саксонської доби.

Тим же 1710 р. датоване видання першої демократичної конституції нашого народу, яка, хоч за обставин поневолення на той час не могла бути документом державної ваги, визначила на всі наступні століття духовне обличчя української нації.

Оскільки П. Орлик народився у давньому віленському повіті, білоруси схильні зараховувати його твори до своєї національної спадщини. У родоводі гетьмана простежується теж чеське і польське коріння, на чому наголошував сам автор мемуарів. Цей симбіоз культур повсюди прописаний на сторінках його «Щоденника» і є джерелом для відтворення біографічних даних.

Політичні погляди та літературні уподобання Орлика формувалися в інтелектуальних колах двох важливих культурних центрів того часу – Києва та Вільна. Письменник навчався у єзуїтській Вільнюській академії, а після переїзду в Україну – в Києво-Могилянській академії, яку закінчив в 1694 р. Обидва осередки сприяли його православній та українській (руській) оксиденталізації. Одруження 698 р. з дочкою полтавського полковника Павла Герцика ще більше закорінило його помисли в Україні.

П. Орлик розпочав свою кар'єру в Києві від обов'язків секретаря гетьманської канцелярії. З часом не тільки виконував важливі дипломатичні місії і зайняв посаду генерального секретаря, а й став абсолютним повірником усіх справ гетьмана Мазепи. Зв'язки поміж цими діячами мали майже родинний характер, оскільки Мазепа хрестив Орликового сина Григора (1702 р.). Тож нічого дивного, що після смерті І. Мазепи йому передали гетьманську булаву.

1711–1712 рр. позначені збройною боротьбою Орлика за владу в Україні, проте у 1714 р. він був змушений виїхати з Карлом XII до Швеції, де перебував до 1720 р. Зафіксована на папері у вигляді спогадів подорож гетьмана через Чехію та Німеччину до Польщі (1720–22 рр.), а звідти до Туреччини із довшою затримкою у Молдовському князівстві.

Більшість років вигнання гетьман провів у Салоніках, а коли в 1724 р. там поширилась епідемія, проживав у селі неподалік. Цей період став для нього переломним. «Щоденник» охоплює 1725–26 рр. Зовнішня еміграція здавалася нестерпною, безплідною, наскільки ж важчою мала стати еміграція внутрішня... Відірваний від рідного середовища, сім'ї, гетьман відважно приймав на себе удари долі – розлуку з дружиною, смерть дочки Анастасії, а потім і сина Михайла, який супроводжував його на чужині. Єдиним полегшенням здавалися відвідини сина Григора в 1730 р., який у ті нелегкі часи старався бути батькові підтримкою. Ще більше тяжіла над українським Отаманом втрата вітчизни.

Наприкінці 1734 р. зрештою надійшов дозвіл від турецького султана виїхати з Салонік до його резиденції. Доля Запорізької Січі була не легшою, адже вона знаходилась під пануванням Москви.

У 1739 р. Молдову захопили царські війська і П. Орлик був змушений виїхати до Бухареста. Помер 24 травня 1742 р. і похований у Яссах, колишній столиці Молдовського князівства. Хоча останній період його життя був сповнений убогістю та забуттям, еміграційний Гетьман став для України символом нескореності, звитяги, визволення з-під неволі російського загарбника.

Нове ошатне видання мемуарів, створене на основі рукописного оригіналу, описує шлях духовних пошуків і незламності за будь-яких обставин, тож є знаком для сучасних українців. Знаком того, що наша нація вистоїть попри все. Символом того, що свобода є споконвічною українською сутністю. Книжка може бути предметом наукового

дослідження для істориків, політологів, літературознавців, проте передусім варто пізнавати її як популярне видання, призначене для загалу. Вона розвіє міфи минувшини, стане відповіддю на давні легенди, які виникли довкола імені славного Пилипа Орлика. Де гетьман сховав народний скарб? Чи цей скарб існував насправді, а якщо так, то в якому вигляді? Причастімося читання його творів і дізнаємося.

Сухарева Світлана Володимирівна – доктор філологічних наук, професор, завідувачка кафедри полоністики перекладу Волинського національного університету імені Лесі Українки, <https://orcid.org/0000-0001-5039-582X>; Sukhareva.Svitlana@vnu.edu.ua